

Constantin Noica (Vîrănești-Teleorman, 12/25 iulie 1909 – Sibiu, 4 decembrie 1987). A debutat în revista *Văstarul*, în 1927, ca elev al liceului bucureștean „Spiru Haret”. A urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928–1931), absolvită cu teza de licență *Problema lucrului în sine la Kant*. A fost bibliotecar la Seminarul de Istorie a Filozofiei și membru al Asociației „Criterion” (1932–1934). După efectuarea unor studii de specializare în Franța (1938–1939), și-a susținut la București doctoratul în filozofie cu teza *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, publicată în 1940. A fost referent pentru filozofie în cadrul Institutului Româno-German din Berlin (1941–1944). Concomitent a editat, împreună cu C. Floru și M. Vulcănescu, patru dintre cursurile universitare ale lui Nae Ionescu și anuarul *Izvoare de filozofie* (1942–1943). A avut domiciliu forțat la Câmpulung-Muscel (1949–1958) și a fost deținut politic (1958–1964). A lucrat ca cercetător la Centrul de logică al Academiei Române (1965–1975). Ultimii 12 ani i-a petrecut la Păltiniș, fiind înmormântat la schitul din apropiere.

Volume (în ordinea apariției): *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), *Concepte deschise în istoria filozofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936), *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului* (1937), *Viața și filozofia lui René Descartes* (1937), *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism. Cu traducerea primei Introduceri kantiene a „Criticei Judecării”* (1943), *Jurnal filozofic* (1944), *Pagini despre sufletul românesc* (1944), *„Fenomenologia spiritului” de G.W.F. Hegel istorisită de Constantin Noica* (1962), *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969), *Platon: Lysis. Cu un eseu despre înțelesul grec al dragostei de oameni și lucruri* (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om după o carte a lui Hegel* (1980), *Devenirea întru ființă. Vol. I: Încercare asupra filozofiei tradiționale*; Vol. II: *Tratat de ontologie* (1981), *Trei introduceri la devenirea întru ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986), *Cuvânt împreună despre rostirea românească* (1987), *De dignitate Europae* (lb. germ., 1988), *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* (1990), *Jurnal de idei* (1990, pe baza căruia a fost alcătuită antologia *Carte de înțelepciune*, 1993), *Simple introduceri la bunătatea timpului nostru* (1992), *Introducere la miracolul eminescian* (1992), *Eseuri de Duminică* (1992), *Semnele Minervei* (Publicistică I) (1994), *Între suflet și spirit* (Publicistică II) (1996), *Manuscrisele de la Câmpulung* (1997), *Echilibrul spiritual* (Studii și eseuri) (1998), *21 de conferințe radiofonice* (2000), *Moartea omului de mâine* (Publicistică III) (2004), *Despre lăutarism* (2007).

constantin Noica

Pagini despre
sufletul românesc

HUMANITAS

Prefață / 5

Ce e etern și ce e istoric în cultura românească / 7

Suflet agrar sau suflet pastoral ? / 36

„Bisericiuțele noastre“ / 41

Pentru o altă istorie a gândirii românești / 46

Cum gândește poporul român / 73

Sufletul românesc și muzica / 99

Ardealul în spiritualitatea românească / 102

CE E ETERN ȘI CE E ISTORIC ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ

„De ce noi, românii, etnic vorbind mai omogeni decât germanii, a trebuit să ne *așteptăm soarta* o mie de ani ? Situația geografică defavorabilă, neprielnicia condițiilor istorice, năvăliri barbare, vecini sălbatici ? Dar acestea ar fi trebuit să fie motive în plus de afirmare, elemente de mărire proprie, dacă *pornirea* de a face istorie, pornirea oarbă și primordială, ne-ar fi aruncat irezistibil în vârtejul universal. Astăzi la ce-am ajuns ? La *voința* de a face istorie. Cine a înțeles acest lucru este lămurit cu tragedia culturilor mici, cu tot ceea ce e rațional, abstract, conștient în tragicul nostru.“

Rândurile acestea, scrise de un tânăr acum câțiva ani, pot nedreptăți sau nu neamul românesc; aceasta nu ne interesează. Ele ne așază însă dintr-odată în inima tensiunii care domină, pe toate planurile, lumea românească de azi.

Noi știm că suntem ceea ce se numește „o cultură minoră“. Mai știm că aceasta nu înseamnă neapărat inferioritate calitativă. Cultura noastră populară, deși minoră, are realizări

calitativ comparabile cu cele ale culturilor mari. Și știm că avem în această cultură populară o continuitate pe care nu o au cele mari. Despre strămoșii noștri geți, plugari și ciobani, s-a putut spune (Pârvan, *Getica*, 131) că în secolul al VI-lea a. Chr. nu aveau o cultură calitativ inferioară, ci doar formal deosebită de a grecilor; tot ce-i deosebea era că ei, geții, erau săteni, nu orașeni, ca grecii. Dar tocmai aceasta ne nemulțumește azi: că am fost și suntem — prin ce avem mai bun în noi — săteni. *Noi nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei.* Tensiunea aceasta — agravată nu numai prin faptul că suntem conștienți de ea, dar și prin convingerea că „a fi conștient“ poate reprezenta un semn de sterilitate — alcătuiește drama generației de azi. Economicește și politicește, culturalicește ori spiritualicește, simțim că nu mai putem de mult trăi într-o Românie patriarhală, sătească, anistorică. Nu ne mai mulțumește România eternă; vrem o Românie actuală. Aceasta este frământarea pe care o descriem, mai jos, pe plan de cultură.

Ceea ce dă un caracter dureros conflictului nostru este că, teoretic cel puțin, el e fără ieșire. A cultiva mai departe, cu precădere, valorile spiritualității noastre populare este o imposibilitate. Orice cultură conștientă este *persona-*

lă, este o formă de individualizare, în timp ce creația populară e anonimă. De altfel, aceasta nici nu poate constitui o cultură deliberată, voită, ci ține de o anumită spontaneitate creatoare care o apropie mai mult de natură decât de cultură. Deci, spiritualitatea populară trebuie depășită — spre creație personală. Dar cum pot apărea personalități de format mare într-o lume unde anonimatul e regula? Cum poate apărea persoana acolo unde — spre a vorbi kantian sau neokantian — lipsește categoria personalității? Ești dinainte sigur că, într-o asemenea lume, individul creator va fi în subordine față de individualitățile creatoare din culturile realizate; că, chiar dacă nu va imita și reproduce, va fi în umbra celorlalți. Și atunci tensiunea interioară a culturii românești devine: să te pierzi în creație anonimă care nu dă o cultură majoră? Sau să râvnești către creație personală care e în umbra culturilor mari din afară? O spunem deschis: teoretic — după cum arătam —, dilema aceasta pare astăzi fără ieșire. Din fericire, conștiința teoretică a insolubilității nu ne mai poate paraliza. În fapt, noi *mergem* către forme istorice. Când un neam sau o cultură încep să coboare din eternitate, ele nu mai pot fi oprite nici măcar de convingerea

că nu vor putea înfăptui dintr-odată forme istorice superioare.

Ce este această eternitate din care începem să ieșim? — Românul are un proverb, revelator în ce privește noțiunea de timp și vreme: „Ceasul umblă, lovește, și vremea stă, vremuiește.“ Vremea nu-i pare curgere, ci stare pe loc, fixitate, permanență. Vremea stă, vremuiește. În limba germană a vremii (*zeitigen*) are, dacă nu mă-nșel, un sens concret de durată și petrecere. Așa se întâmplă, până la un punct, în accepțiunea pe care i-o dă Heidegger. La noi însă, „vremea vremuiește“ e tautologie. A vremui nu aduce nimic nou față de vreme. O repetă, o definește ca neîntâmplare, ca repaus. Românul mai spune: „Vremea vremuiește, și omul îmbătrânește.“ Numai omul devine; vremea stă. Și nu stă pentru că ar fi un simplu cadru de reper pentru fenomene sau o formă pură a sensibilității, cum e la Kant. Ea e încă ceva concret, spre deosebire de noțiunea de timp (de la *tempus*), care e conceptual și abstract. Dar e un concret nemișcat. E totul viu al lumii, privit sub specia ființei, nu a devenirii.

Alături de „vreme“ ca expresie a eternității, tot ce se întâmplă apare, în fond, românului drept zădărnici. „Toate veacurile se înțeleg ca ziua de ieri“, spune românul. Ceasul care

umblă lovește, în timp ce vremea stă; omul care îmbătrânește, pe când vremea stă iarăși; acțiunile și străduințele oamenilor, rânduielele și împărățiile lor, totul e zădărnici. În această concepție, nici efortul de cunoaștere științifică și nici cel de desăvârșire morală, pe calapoade naționale, nu pot sta pe primul plan aici. Nu știu dacă și în alte părți Psalmii Vechiului Testament s-au citit la fel de mult ca la noi. În orice caz, eternitatea românească despre care vorbesc este de acest tip. Nu o plenitudine istorică, nu realizări majore — pe care neamul nostru nici n-ar fi avut când să le înfăptuiască — dau garanția duratei; ci sentimentul că, în fond, există un plan față de care toată frământarea istorică este irosire și pierdere. Dar — și aici e aspectul nou față de tânguirea biblică — neamul românesc e și el, într-un fel, solidar cu acel plan neschimbător. I se întâmplă și lui multe, se frământă ce-i în marginea lui, în inima lui, peste trupul lui chiar — dar el rămâne neschimbat. „Trece și asta“ e una din cele mai curente vorbe românești. Neamul nostru rămâne pentru că și el participă, în felul lui, la eternitatea ființei.

Din această eternitate ne străduim să ieșim deci. Pentru a descrie însă coborârea românească în istorie și părăsirea viziunii, dacă nu

hieratice, în orice caz statice a desfășurării istoriei noastre, aleg trei momente culturale de culme: unul din secolul al XVI-lea, altul din secolul al XVIII-lea, iar al treilea de azi, din secolul al XX-lea. În primul exemplu, se va vedea ce se petrece într-o conștiință orientată spre absolut, unde precumpănește eternul. În cealaltă, v[or] ieși la iveală criza și nemulțumirea cu sine, pe care [le] trezește, în aceeași conștiință, precumpănirea caracterului istoric. Iar cel de al treilea moment cultural, cel de azi, încearcă să aducă o împăcare între planul eternității și cel al istoricității românești, dar sfârșește prin a fi o afirmație de luptă pentru valorile vii ale culturii. Momentele sunt reprezentate de: Neagoe Basarab, pentru secolul al XVI-lea, Dimitrie Cantemir, pentru secolul al XVIII-lea, și gânditorul Lucian Blaga, pentru ziua de azi.

Neagoe Basarab e domnitor al Munteniei, pe la începutul veacului al XVI-lea. Minte luminată și caldă, tip de principe conștient de tot ce e putere lumească, pornit spre magnificență uneori, așa cum o dovedește Mănăstirea Curții de Argeș, al cărei ctitor este, Neagoe a trăit totuși prea mult în atmosfera religioasă a timpului și a țării sale, spre a nu ști că „și domnia lui se va risipi ca fumul“, cum o va spune singur

mai târziu. Înainte de a fi domnitor, Neagoe a viețuit el însuși pe lângă mănăstire. Un unchi al său, care pare a fi avut mare înrăurire asupra-i, s-a călugărit. Soția sa va sfârși prin a se călugări și ea, după moartea lui Neagoe. E în jurul lui și chiar în inima lui o atmosferă de refuz al lumii, care nu pare compatibilă cu domnia pământeană. Și totuși, Neagoe este un domn: iată de la început contrastul dintre etern și istorie. Căci în același timp Neagoe e însuflețit de spirit militar, el scriind chiar pagini de adevărată tehnică războinică. E însuflețit de măreția domniei și cercetează atent ceremonialul curților, dând un strălucit examen de comportare voievodală, în clipa când sfințește marea Mănăstire a Curții de Argeș, în prezența Patriarhului Constantinopolului, a mitropoliților ortodocși din țările vecine și a multor altor fețe de seamă. Mai mult încă, Neagoe e însuflețit de cultură. Nu numai că face tipografii, dar el însuși compune, după modelul împăraților bizantini, o carte de *Învățăături* către fiul său Teodosie, care trebuia să-i urmeze ca domn, dar moare fără s-o poată face. Cu această carte, scrisă pe la 1520, vreau să ilustrez ce înseamnă conflictul dintre etern și istoric și cum se prezintă spiritualitatea românească în clipa când învinge eternul.